

ՎԱՐԴԱՆ ԳԱԼՍՏՅԱՆ
(ՀՀ ԳԱԱ ԱԻ)

ԱՂԻՔԵԶԱՆԻ ՔՐԴԵՐԻ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՉՈՒԼՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
2017 Թ. ԻՐԱՔԻ ՔՈՒՐԴԻՍՏԱՆԻ ԱՆՎԱԽՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՆՐԱՔՎԵԻ ԼՈՒՑՄԻ ՆԵՐՔՈ

Աղբբեջանում քրդերը հանդիսանում են բազմաթիվ էթնիկ խմբերից մեկը, որոնց թվաքանակի վերաբերյալ պաշտոնական տվյալները մշտապես ենթարկվել են քաղաքական նպատակներով պայմանավորված զեղծարարությունների, տարբեր ժամանակներում նույնիսկ նրանց գոյությունը կասկածի տակ է դրվել: Ի տարբերություն հարաբերականորեն ավելի ակտիվ թալիշների և լեզգիների, քրդերը ժամանակակից Աղբբեջանում խոշոր հասարակական-քաղաքական ընդվզումներ, բողոքի ցույցեր չեն նախաձեռնում: Հետխորհրդային Աղբբեջանում թալիշաբնակ և լեզգիաբնակ շրջաններում ժամանակ առ ժամանակ ի հայտ էին գալիս էթնիկ խտրականության և ձուլման դեմ բողոքի քողարկված կամ բացահայտ դրսևորումներ, որոնք հաճախ ուղեկցվում էին իշխանության կողմից բռնություններով և ձերբակալություններով¹: Քրդերի դեպքում խտրականության և ասիմիլյացիայի խնդիրն Աղբբեջանում մշտապես նույնքան արդիական է եղել, սակայն այդ գործընթացին դիմադրությունը եղել է շատ ավելի թույլ և պակաս կազմակերպված: Աղբբեջանում քրդերը նույնիսկ խուսափում են բարձրա-

¹ Օրինակ՝ Թալիշ-Մուղանական Հանրապետության հռչակումը 1993 թ., տարբեր տարիների թալիշ գործիչների (Նովրուզալի Մամեդով, Հիլալ Մամեդով) քաղաքական հետապնդումները և ձերբակալությունները: 2017 թ. թալիշ գործիչներից լրագրող Շահին Միրզոևի և նրա ընտանիքի փախուստը Վրաստան, ապա Հայաստանից ապաստան հայցելը: Լեզգիների ազատագրական՝ նաև զինված պայքարը, որը գլխավորում էր «Մադվալ» կազմակերպությունը: Այս կազմակերպությունը 1990-ական թվականներին նաև զինված պայքար էր մղում լեզգիների էթնիկ և մշակութային իրավունքների համար:

ձայնել իրենց ինքնության մասին: Այս տեսանկյունից ուշագրավ և վերջին տարիների համար անսովոր դրսևորումներ եղան 2017 թ. Իրաքի քրդերի նախաձեռնած անկախության հանրաքվեից առաջ և հետո:

Իրաքի Քրդական ինքնավարությունում 2017 թ. սեպտեմբերի 25-ին անցկացված անկախության հանրաքվեն մեծ ոգևորություն առաջ բերեց ոչ միայն տեղի քրդերի մոտ: Այն համընդհանուր ցնծության և քրդական ինքնության վերելքի առիթ դարձավ նաև քրդաշատ Թուրքիայում, Իրանում, Սիրիայում, նույնիսկ քրդերի բնակության ավանդական արեալներ չհանդիսացող Եվրոպայում, ԱՄՆ-ում:

Քրդական հանրաքվեն խիստ չափավոր, բայց յուրատեսակ արձագանք գտավ նաև Ադրբեջանում՝ տեղի քրդերի շրջանում: Հարկ է միանգամից շեշտել, որ Ադրբեջանի քրդերի շրջանում ոգևորությունը չարտահայտվեց բացահայտ և զանգվածային հասարակական գործողություններով՝ տոնախմբություններ, հանրահավաքներ և այլն: Ինչպես հատուկ է ներկայիս Ադրբեջանին և նրա քաղաքացիական հասարակությանը, հաշվի առնելով երկրում խոսքի և հանրահավաքների՝ ազատության բացակայությունը, քաղաքական հետապնդումները՝ քրդական հանրաքվեի հասարակական արձագանքներն էլ արտացոլվեցին սոցցանցերում:

Ադրբեջանի հասարակական-քաղաքական դաշտում առավել լայն արձագանք ստացան համացանցում Ֆիզուլի Թանրըվերդիևի գրառումները: Դրանցում Թանրըվերդիևը աջակցություն էր հայտնում Իրաքի քրդերի քաղաքական նախաձեռնությանը, տարածում Քրդական ինքնավարության դրոշի և առաջնորդ Մասուդ Բարզանիի լուսանկարները: Տվյալ անձի գրառումները համացանցի ադրբեջանական սեզմենտում «պայթյուն» առաջացրին: Բազմաթիվ ադրբեջանցիներ քննադատում էին Ֆիզուլի Թանրըվերդիևին, պահանջում նրան ձերբակալել և վտարել Ադրբեջանից, ոմանք նույնիսկ մահվան սպառնալիքներ էին հնչեցնում: Նրա անձի շուրջ ստեղծված իրարանցմանն անմիջապես խառնվեցին ադրբեջանական՝ այդ թվում պետական ամենահայտնի լրատվամիջոցները: Նման աղմուկի պատճառը թերևս այն էր, որ Թանրըվերդիևը պետական պաշտոնյա էր: Նա այսպես կոչված «Լաչինի շրջանի ղեկավար մարմնում» էր իրավաբանական վարչության պետ էր²:

² Արցախյան պատերազմում հայկական տարածքների ազատագրումից և Ադրբեջանի կրած պարտությունից հետո այդ երկրում պահպանվել և այսօր էլ

Վերլուծելով հասարակ ադրբեջանցիների և լրատվամիջոցների արձագանքները՝ առաջին հերթին պետք է նշենք, որ իր քրդական ինքնությունն ու Իրաքի քրդերի ինքնորոշման նկատմամբ համակրանքը բարձրաձայնաձև անձին սպառնացողների մեծ մասը հանդես էր գալիս պանթուրքիզմի ժամանակակից գաղափարախոսությանը հատուկ պնդումներով: Դրանց էությունը կայանում էր նրանում, որ անջատողական քրդերը Թուրքիայի և Ադրբեջանի, ընդհանրապես «թյուրքական աշխարհի» թշնամիներն են: Ոմանք նույնիսկ բացառում էին ժամանակակից Ադրբեջանում քրդերի գոյությունը՝ պատճառաբանելով, որ նրանք դեռ 1-2 հարյուրամյակ առաջ պետք է ձուլված լինեին թյուրքերի հետ: Շատ ադրբեջանցիներ էլ քրդական հանրաքվեի դեմ էին հանդես գալիս՝ զուտ ելնելով եղբայրական Թուրքիայի շահերից: Ուշագրավ է, որ անհամեմատ ավելի քիչ թվով, այնուամենայնիվ կային օգտատերեր, որոնք այս կամ այն չափով պաշտպանում էին Ֆիզուլի Թանրըվերդիևին, արդարացնում Իրաքի քրդերի գործողությունը և հիշեցնում նորագույն շրջանի Ադրբեջանի սոցիալ-քաղաքական կյանքում քրդերի ունեցած դերի մասին: Տվյալ մարդիկ թերևս նույնպես էթնիկ քրդեր էին, որոնց համար առիթ էր ընձեռնվել սեփական ինքնությունը պաշտպանելու և դրա մասին բարձրաձայնելու համար:

Ֆիզուլի Թանրըվերդիևի՝ հանրաքվեին աջակցող լուսանկարները և դրանք քննադատող լրատվաչոցի գրառումը.

«գործում են» մինչև 1991-1994թթ. գոյություն ունեցած վարչատարածքային բաժանման հիման վրա ստեղծված տեղական կառավարման մարմինները (Լաչինի, Քելբաջարի, Ֆիզուլիի և այլն):

Ուշագրավ է, որ սոցցանցերում լայն տարածում գտած թեման գրավեց նաև ադրբեջանական բազմաթիվ լրատվամիջոցների ուշադրությունը³: Ադրբեջանի պետական լրատվական գործակալությունը (ԱՔԱ), որը համարվում է Ադրբեջանի իշխանությունների պաշտոնական օրգանը և զբաղվում է հիմնականում պետական մարմինների հայտարարությունների և պաշտոնական լրատվության տարածմամբ, առանձին կարճ հարցազրույց էր վերցրել Թանրըվերդիևի հետ: Գործակալությունը նաև հայտնել էր, որ Ադրբեջանի իրավապահ մարմինները քննում են Իրաքյան Քուրդիստանում անցկացված հանրաքվեին աջակցելու տվյալ դեպքը⁴: Մեկ այլ հարցազրույցում էլ քուրդ պաշտոնյան հայտարարել էր, որ եթե իր դիրքորոշման համար իրեն աշխատանքից ազատեն, ինքը կայրի ադրբեջանական անձնագիրն ու զինզրքույկը, կլքի Ադրբեջանը և միայն հպարտ կլինի, որ պատժվել է քրդական ինքնությունը պաշտպանելու համար⁵:

Քուրդ պաշտոնյայի դեմ սկսված արշավի տրամաբանական շարունակությունը դարձավ Ադրբեջանի խորհրդարանի պատգամավոր Ֆազիլ Մուստաֆայի ելույթը մեջլիսում: Պատգամավորը նիստի ժամանակ Ադրբեջանի գլխավոր դատախազին կոչ արեց հետաքննություն սկսել պետական պաշտոնյա հանդիսացող Թանրըվերդիևի նկատմամբ: Ֆազիլ Մուստաֆան իր ելույթում մասնավորապես նշել է. «Եթե որևէ մեկը չի հավանում Ադրբեջանը, ցանկանում է վառել իր անձնագիրը, թող կորչի գրողի ծոցը: Ահավորն այն է, որ նա դեռ պահպանում է Ադրբեջան պետությունում զբաղեցրած իր պաշտոնը»⁶: Գլխավոր դատախազին ուղղված նմանատիպ առաջարկով հանդես

³ Laçın rayon icra hakimiyyətinin kürd əsilli məmuru separatçılığı dəstəkləyir!!! <http://press-az.com/siyast/2648-lachin-rayon-icra-hakimiyyetinin-kurd-esilli-memuru-separatchiligi-destekleyir.html>; Чиновник, поддержавший референдум курдов: В Азербайджане есть свобода слова, <http://minval.az/news/123724937>, 26.09.2017.

⁴ Hüquq-mühafizə orqanları Laçın RİH-nin şöbə müdirinin İraq Kürdüstanında referendumunu dəstəkləməsi məsələsini araşdırır. <https://apa.az/xeber-az/hadise/huquq-muhafize-orqanlari-lacin-rih-nin-sobe-mudirinin-iraq-kurdustaninda-referendumunu-desteklemesi-meselesini-arasdirir-2306.html>

⁵ “Paspörtümü Yandırıb, Ölkəni Tərk Edərəm...” – Separatçı məmur meydan oxuyur, <http://azpolitika.info/?p=357057>, 26.09.2017.

⁶ "Kimsə Azərbaycanı bəyənmirsə, cəhənnəm olub getsin", <https://www.meydan.tv/az/site/news/25422/>, 02.10.2017.

եկավ նաև մեկ այլ պատգամավոր Վահիդ Ահմեդովը⁷: Ի վերջո Ֆիզուլի Թանրովերդիևը հեռացվեց զբաղեցրած պաշտոնից:

2017 թ. սեպտեմբերի վերջին սոցցանցերում գրանցվեցին նաև այլ համեմատաբար ավելի պակաս հնչեղություն ստացած դեպքեր, երբ Ադրբեջանի քուրդ օգտատերերը բացահայտ աջակցում էին Իրաքի քրդերի անկախության հանրաքվեին: Վուգար Բանդալիօղլու անունով Ադրբեջանի քաղաքացուն ևս անդրադարձան ադրբեջանական լրատվամիջոցները քննադատող և անջատողականության համար մեղադրող հոդվածներով⁸:

Վուգար Բանդալիօղլուն.

Հրապարակվեցին նաև Նիջաթ Ջեբրայիլովի լուսանկարները, որոնցում քուրդ երիտասարդը հանդես էր գալիս Իրաքի Քուրդիստանի դրոշով և սեպտեմբերի 25-ի հանրաքվեի տոնական գրառումներով: Ջեբրայիլովը վերջին տարիներին ներկայանում է որպես 2011 թ. հիմնված և քիչ հայտնի «Ադրբեջանի քրդական երիտասարդական կազմակերպության» նախագահ: Նա և Ադրբեջանի քրդերի հասարակական միության ղեկավար Թահիր Սուլեյմանը 2013 թ. Թուրքիայի քրդերին պատկանող լրատվամիջոցներից մեկին տված հարցազրույ-

⁷ Milli Məclisdə "Kürdüstan"a dəstək verən məmura cəza tələbi, 02.10.2017, http://publika.az/news/nida_xeber/215429.html

⁸ Daha bir azərbaycanlı məmur Kürdüstanın "müstəqillik" referendumuna dəstək verdi <https://news.milli.az/society/585167.html> ; Azərvtoyol" işçisi də "kürd dövlətinə" dəstək verdi? – Rəsmi, <http://axar.az/news/toplum/211917.html>, 28.09.2017.

ցում բողոքել էին Ադրբեջանում քրդերի նկատմամբ վարվող ձուլման քաղաքականությունից և Իրաքի քրդական ինքնավարության ղեկավարությանը կոչ արել «տեր կանգնել» Ադրբեջանի քրդերին⁹:

Ջեբրայիլովի լուսանկարները տարածվում էին սոցցանցերի ադրբեջանական պանթյունիստական ուղղվածությամբ խմբերում, որոնցում նա ներկայացվում էր որպես Թուրքիայում գործող PKK-ի (Քուրդիստանի աշխատավորական կուսակցություն) ահաբեկիչ: Իրենց գրառումների համար քննադատվող և վարկաբեկվող ադրբեջանական քրդերը ի վերջո կամ ջնջում էին արած գրառումներն ու լուսանկարները, կամ ընդհանրապես հեռացնում անձնական էջերը:

Այսպիսով, 2017 թ. սեպտեմբերի վերջին և հոկտեմբերի սկզբին հասարակական և պետական մակարդակով ակնհայտ ցուցադրվում էր, որ Ադրբեջանում քրդական ինքնությունը ոչ միայն չի խրախուսվում, այլև համարվում է ամոթալի, նույնացվում «ահաբեկիչների» հետ: Նման իրավիճակի հետ կարելի է համեմատել 1998 թ. հայտնի միջադեպը, երբ Ադրբեջանում նախագահական ընտրություններից առաջ թեկնածուներից Աշրաֆ Մեխտիևը գործող նախագահ Հեյդար Ալիևին անվանեց էթնիկ քուրդ և մեղադրեց Թուրքիայից քրդերին Ադրբեջան տեղափոխելու և ահաբեկչական համարվող Քրդական աշխատավորական կուսակցությանն աջակցելու մեջ: Ալիևի հասցեին հնչած այդ մեղադրանքը կրկնեց նաև նախկին նախագահ Աբուլֆազ Էլչիբեյը: Ալիևի պատասխանը եղավ քաղաքական օպոնենտների դեմ քրեական գործերի հարուցումը, որոնք ի վերջո կարճվեցին Ալիևի՝ երկրորդ անգամ նախագահ դառնալուց հետո¹⁰:

Վերոնշյալ օրինակները ցույց են տալիս, թե ինչպիսին է ժամանակակից ադրբեջանական հասարակության մեծամասնության մոտ վերաբերմունքը քրդական ինքնության նկատմամբ: Քրդերը դիտարկվում են որպես վտանգ ոչ միայն անմիջապես Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության և անվտանգության համար, այլև որպես համաթյուրքական վտանգ, որի տակ ենթադրվում են եղբայրական Թուրքիայի շահերը: Իրաքյան Քուրդիստանում սեպտեմբերի 25-ին անցկացված հանրաքվեն դարձավ յուրօրինակ կատալիզատոր, որի միջոցով

⁹ Azərbaycan kürdləri “Kürdüstan”dan kömək istədi. <http://www.virtualaz.org/dish/4553>

¹⁰ Велиев А., Курдская проблема в Азербайджане: угроза безопасности или очередная игра?, – Журнал «Центральная Азия и Кавказ», № 2, 2001, с. 122.

դրստորվեց Ադրբեջանում գրեթե չնշմարվող քրդական ինքնությունը և դրա նկատմամբ հասարակության և պետության անհանդուրժողականությունը:

Չարկ է նշել, սակայն, որ Ադրբեջանի քրդերի արձագանքը լայնածավալ չէր և մնաց առանձին անհատների մակարդակում: Մինչդեռ ժամանակակից Ադրբեջանի տարածքը երկար դարեր համարվել է քրդերի կոմպակտ բնակության տարածք: Հետևապես հարց է առաջանում՝ ինչու է տվյալ եթնիկ խումբը Ադրբեջանում այդքան պասիվ սեփական իրավունքների և ինքնության պաշպանության հարցում, որով էլ պայմանավորված է մեր նշած թույլ արձագանքը Իրաքի քրդերի պատմական քայլին և ծայրահեղ բացասական վերաբերմունքը իրեն թյուրք համարող արբեջանցի հասարակության կողմից:

Ժամանակից Ադրբեջանի տարածքի մեջ մտնող Արևելյան Հայաստանի մի մասում դեռևս 10-րդ դարում ստեղծվել էր տիրակալների Շադդադյան քրդական դինաստիան՝ պատմական հայկական Գանձակ քաղաք-կենտրոնով (այժմ Ադրբեջանի կազմում Գյանջա քաղաքը): Ամիրայությունը 10-11-րդ դարերում Այսրկովկասի ամենահզոր պետական միավորներից մեկն էր¹¹: Քրդական դինաստիայի տիրապետությունը անշուշտ նպաստել է Այսրկովկասում ոչ մեծ քանակով քրդական տարրի բնակեցմանը:

11-րդ դարում Շիրվանում հիշատակվում են քրդերի քոչավարները, ինչը նույնպես խոսում է տարածաշրջանում փոքրաքանակ, բայց որոշակի քրդական բնակչության մասին¹²:

16-17-րդ դարերում Սեֆյան կայսրությունը, ցանկանալով թուլացնել Սյունիքի և Արցախի հայկական մելիքությունների կապը և հզորությունը, ներկայիս Բերձորի և Քարվաճառի շրջաններում տեղահանում էր հայ բնակչությանը և բնակեցնում էր իրեն հավատարիմ քոչվոր քրդական ցեղերի¹³: Հետագայում էլ, արդեն ռուս-պարսկական պատերազմների արդյունքում տեղի էր ունենում հայ բնակչության արտագաղթ: Իսկ Փանահ խանի օրոք քոչվոր քրդերի և թյուրքախոսների

¹¹ Տես՝ Minorsky V., I. New Light on the Shaddadids of Ganja, II. The Shaddadids of Ani, III. Prehistory of Saladin, London, 1953, pp. 33-34; Аристова Т. Ф., Курды Закавказья, Москва, 1966, с. 22.

¹² Минорский В., История Ширвана и Дербенда X-XI вв., Москва, 1963, с. 58.

¹³ Шнирельман В., Войны памяти. Мифы, идентичность и политика в Закавказье, Москва, 2003, с. 199.

խմբերը, անցնելով Արաքս գետը, բնակություն էին հաստատում Քարվաճառի և Կովսականի միջև ընկած տարածքում:

Հայտնի է, որ 1807 թ. քուրդ ցեղապետ Մեհմեդ Սեֆի-սուլթանը 600 ընտանիքներով Պարսկաստանից անցել է Ղարաբաղի խանություն: Քրդերի առանձին խմբեր էլ Պարսկաստանից տեղափոխվել են Նախիջևան¹⁴:

Այսրկովկասի ռուսական նվաճումից հետո արդեն կազմվել են պաշտոնական վիճակագրական տվյալներ՝ հիմնականում մարդահամարների տեսքով, որոնք ընդհանուր պատկերացում են տվել Այսրկովկասում քրդերի քանակի և տեղաբաշխման մասին: 1871-1874 թթ. Կովկասի կամերալ նկարագրության համաձայն՝ Ելիզավետպոլի նահանգն ուներ 15 366 քուրդ բնակիչ: Երևանի նահանգում՝ ներառյալ Նախիջևանում, քրդերի թիվը 27 779 էր¹⁵: Ակադեմիկոս Շոպենը 19-րդ դարի կեսին ներկայացրել է Հայկական մարզի քրդերի տոհմացեղային կազմը, որը մեծապես համընկնում էր ընդհանուր Այսրկովկասում տվյալ էթնիկ խմբի տոհմացեղային կազմի հետ: Շոպենի ներկայացրած ցուցակում ընդգրկված էին քրդերի միլլի, կարաչորլի, հասանանլի, բարկուշատ, բաբալի, կուլուքչի, թարթառլի, սուլթանլի, կուլիխանլի, բոզլու, փուսիան և այլ ցեղեր¹⁶:

1886 թ. դրությամբ Ելիզավետպոլի նահանգում, որը ներառում էր նաև Չանգեզուրն ու Արցախը, որպես քուրդ էր գրանցված 34 162 մարդ: Այս թիվը կազմում էր ամբողջ նահանգի բնակչության 4,6 տոկոսը: Դրանցից մոտ 1 500-ը բնակվում էր Չաբրայիլի գավառում, շուրջ 5 500 քրդեր՝ Չևանջիլի գավառում, 26 500-ը Չանգեզուրի գավառում¹⁷: 1886 թ. Այսրկովկասի պաշտոնական վիճակագրական տվյալներում Բաքվի նահանգում քրդեր չէին բնակվում:

Ուշագրավ է, որ 1897 թ. ամբողջ Ռուսական կայսրության տարածքում անցկացված մարդահամարում Ելիզավետպոլի նահանգում քրդերեն խոսողների թիվը 14 503 էր¹⁸: Փաստորեն 1886 թ. տվյալների

¹⁴ Аристова Т. , Курды Закавказья, Москва, 1966, с. 36-37.

¹⁵ Распределение народностей, населяющих Кавказ, по губерниям и областям Кавказа, – Кавказский календарь на 1887 год, с. 220.

¹⁶ Шопен И., Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху её присоединения к Российской империи, СПб., 1852, с. 528.

¹⁷ Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлечённых из посемейных списков 1886 года, Елисаветпольская губерния, Тифлис, 1893.

¹⁸ Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г., Наличное

համաձայն նահանգում բնակվում էր 34 162 քուրդ, իսկ 10 տարի անց նույն նահանգում քրդերեն խոսողների թիվը շուրջ 20 հազարով պակաս է նշվում¹⁹: Այս առիթով կարելի է մի քանի ենթադրություն անել.

ա) 19-րդ դարի վերջին քրդերի մի մասը լեզվական առումով ձուլվել էր թյուրքախոսների հետ, և այդ գործընթացը շարունակվում էր,

բ) քրդերի թիվը դիտավորյալ կերպով նվազեցված էր նշվում,

գ) 19-րդ դարավերջի ռուսական ազգագրությունը բավարար չափով զարգացած չէր՝ քրդերին և Այսրկովկասի թյուրքախոսներին տարբերակելու համար՝ առավել ևս երկուսի միջև կրոնամշակութային ընդհանրությունների և քրդերի ասիմիլյացիայի պայմաններում²⁰: Թերևս դրանով էր պայմանավորված նաև մարդահամարի տվյալների դասակարգումը ոչ թե ըստ էթնիկական խմբերի, այլ մայրենի լեզվի:

Խորհրդային իշխանության առաջին տարիներին՝ 1923 թ. Մեծամասամբ քրդաբնակ Քարվաճառի (Քելբաջար), Բերձորի (Լաչին), Որոտանի (Կուրաթյու), Կովսականի (Ջանգելան) շրջանների հիման վրա Ադրբեջանի ԽՍՀ կազմում, Խորհրդային Հայաստանի և հայաբնակ Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի միջև տարածքում ստեղծվեց քրդաբնակ Քուրդիստանի գավառը (ուեզր)՝ որպես կիսաինքնավար շրջան, որը հայտնի էր նաև Կարմիր Քուրդիստան անունով²¹:

1926 թ. ԽՍՀՄ ամբողջ տարածքում անցկացված առաջին մարդահամարի համաձայն Ադրբեջանի ԽՍՀ տարածքում քրդերի թիվը 41 193 էր (ներառյալ 2 649 Նախիջևանի ԻՀ-ում)²²: Դրանցից 37 470-ը

население обоого пола по уездам, с указанием числа лиц преобладающих родных языков, Вып. 7, 1905 г., с. 6.

¹⁹ 1897 թ. համընդհանուր մարդահամարում բացակայում էր բնակչության դասակարգումն ըստ էթնիկ պատկանելության: Առկա էին միայն տվյալներն ըստ լեզվի և կրոնական պատկանելության:

²⁰ Ադրբեջանի քրդերը մեծամասամբ շիա իսլամադավան են: Սուննի են Նախիջևանում բնակվող քրդերը:

²¹ Бабаян Д., Красный Курдистан: Геополитические аспекты создания и упразднения, сб. 21 век, 2005, № 2, с. 115; Гейбуллаев Г., Топономия Азербайджана (историко-этнографическое обозрение), Баку, 1986, с. 100; McDowall D., A Modern History of the Kurds, London-New York, 2007, p. 492.

²² Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам республик СССР http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_26.php?reg=2275

բնակվում էին Քուրդիստանի ինքնավար գավառում²³: 1926 թ. Դրու-
թյամբ Ադրբեջանի ավելի քան 40 000 քրդերի միայն 17 տոկոսն էր
քրդերենը համարում իր մայրենի լեզու, այսինքն նրանց ճնշող մեծա-
մասնության համար ավելի հարագատ էր ադրբեջաներենը²⁴: Նույն
ժամանակաշրջանի մեկ այլ աղբյուրի համաձայն՝ Քուրդիստանի գա-
վառում բնակվող մոտ 35 հազար քրդերից կեսը քրդերենին չէր տի-
րապետում²⁵:

Ընդամենը 11 տարի անց՝ 1937 թ. մարդահամարի տվյալով Ադր-
բեջանի ԽՍՀ-ում իբր բնակվում էր միայն 10 878 քուրդ²⁶: Խաղաղ
պայմաններում բնական աճի հաշվին քրդերի թիվը փոխանակ
ավելանար, վիճակագրական տվյալների համաձայն ընդհակառակը՝
նվազել էր մոտ 4 անգամ: Այստեղ ակնհայտ է Խորհրդային Ադրբեջանի
իշխանության վարած թյուրքացման քաղաքականությունը, երբ ամեն
կերպ փորձ էր արվում նվազեցնել կամ գոնե այդպես ներկայացնել ոչ
թյուրքական ծագմամբ բնակչության քանակական կշիռը: Հնարավոր է
նաև, որ խորհրդային կենտրոնական իշխանության նման մոտեցման
վրա իրենց ազդեցությունն են ունեցել 1920-30-ական թթ. հարևան
Թուրքիայում քրդական մի քանի ապստամբությունները:

Նաև վերոնշյալ ապստամբությունների հետևանքով 1929 թ. Կար-
միր Քուրդիստանի ինքնավար կարգավիճակը վերացվեց: Խորհրդային
Ադրբեջանի ղեկավարությունը ևս ցանկանում էր վերացնել առանձին
քրդական վարչական միավորը: Քուրդիստանի տարածքը ներառվեց
Ղարաբաղի օկրուգի մեջ, որի մեջ մտան նաև Ջաբրայիլի, Ֆիզուլիի,
Աղդամի շրջանները²⁷: Քուրդիստան անունով նոր օկրուգը իրակա-
նություն չդարձավ, քանի որ արդեն ԽՍՀՄ ղեկավարությունը 1930 թ.
որոշեց ամբողջ երկրում օկրուգները փոխարինել շրջաններով (ռայոն):
Քրդական առանձին շրջան ևս չստեղծվեց:

Վերադառնալով մարդահամարներում քրդերի թվի նվազմանը՝
արձանագրենք, որ անշուշտ, խորհրդային վարչակարգի համար ավելի

²³ Бабаян Д., նշվ. աշխ., с. 116.

²⁴ McDowall D., նշվ. աշխ., p. 492.

²⁵ Müller D., The Kurds of Soviet Azerbaijan, 1920-91, Central Asian Survey, № 19, 2000, p. 50.

²⁶ Նույն տեղում՝ էջ 59:

²⁷ Бабаян Д., նշվ. աշխ., с. 116. Аристова Т., Курды Закавказья, Москва, 1966, с. 40.

ձեռնառու էր հարևան Թուրքիայում ապստամբ ազգակիցներ ունեցող և «անվստահելի տարր» համարվող Ադրբեջանի քրդերի թիվը պակասեցնել ի օգուտ նոր ձևավորված ավելի մեծաքանակ «տիտղոսային» էթնոսի ադրբեջանցիների²⁸:

ԽՍՀՄ ամբողջ գոյության շրջանում կազմակերպված մարդահամարներում ադրբեջանաբնակ քրդերի թիվը անընդհատ վայրիվերումներ է գրանցել չենթարկվելով բնակչության բնական աճի և առհասարակ որևէ տրամաբանության: Աղյուսակ 1-ում նշված թվերը մեզ հստակ թույլ են տալիս ենթադրելու, որ քրդերի իրական թվաքանակը խեղաթյուրվել է:

Աղյուսակ 1.

Մարդահամարի տարեթիվը	Ադրբեջանում քրդերի թվաքանակը
1926	41 193
1937	10 878
1939	6 005
1959	1 487
1970	5 488
1979	5 676
1989	12 226

Որպես պատմական իրողություն հաստատված է խորհրդային իշխանության քաղաքականությունը, որի հիմքում ընկած էր «տիտղոսային ազգությունների» ամրապնդումն ի հաշիվ «ավելորդ» փոքրաքանակ ազգային (էթնիկ) խմբերի²⁹: Մանավանդ, որ մեր ուսումնասիրության առարկա Ադրբեջանի քրդերը բնականորեն միտված էին և փաստացի նաև ոչ բռնի կերպով ենթարկվում էին լեզվական ասի-

²⁸ Steu` Gunter M., The A to Z of the Kurds, The Scarecrow Press, 2009, p. 123.

²⁹ Григорян В., Насильственная ассимиляция мусульманских национальных меньшинств в Азербайджане, Ереван, 1992, с. 26; Мусабеков Р., Становление независимого азербайджанского государства и этнические меньшинства, Азербайджан и Россия: общества и государства, Вып. 4, Москва, 2001; http://old.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_012.htm

միլյացիայի³⁰: Նոր ձևավորված ադրբեջանցի էթնոսի կայացմանն ու շատացմանը միտված տվյալ քաղաքականությունը լիովին տեղավորվում է ազգագրագետ-քաղաքագետների առաջ քաշած էթնիկական կոնստրուկտիվիզմի տեսության սահմաններում³¹:

Խորհրդային Ադրբեջանում 1930-ական թվականներից սկսած պետականորեն իրականացվում էր բազմէթնիկ բնակչության թյուրքացման քաղաքականություն³²: Տվյալ պայմաններում քրդական ինքնությունը չէր խրախուսվում: Այն քրդերը, ովքեր իրենց անձնագրերում նշում էին իրենց քրդական ազգությունը, ենթարկվում էին պետական խտրականության: Այդ իսկ պատճառով Ադրբեջանի բազմաթիվ քրդեր անձնագրերում իրենց ազգությունը նշում էին ադրբեջանցի³³: Ընդհուպ մինչև 1980-ական թթ. քրդերն Ադրբեջանում խուսափում էին իրենց ինքնությունը շեշտելուց: Եթե որևէ քուրդ Ադրբեջանում ցանկանում էր աշխատանքի ընդունվել կամ մասնագիտական առաջընթաց ունենար, ապա պարտավոր էր անձնագրում իր ազգությունը քրդականից փոխել ադրբեջանականի³⁴:

Խորհրդային միությունում ստալինյան բռնաճնշումները անդրադարձել են նաև Այսրկովկասի քրդերի վրա: 1937 թ. և 1944 թ. Հայաստանից, Վրաստանից և Ադրբեջանից մի քանի հազար քրդեր արտաքսվել են Ղազախստան և Միջին Ասիայի հանրապետություններ, Միբիր³⁵: Խորհրդային Ադրբեջանի տարածքից արտորված քրդերը հիմնականում Նախիջևանից էին և իսլամի սուննի ուղղության³⁶: Անշուշտ դա նաև լավ առիթ էր Ադրբեջանում միասնական էթնոսի ձևավորման քաղաքականությունը առաջ տանելու և «անվստահելի տարրերին» արտաքսելու համար:

³⁰ Steu` Müller D., The Kurds of Soviet Azerbaijan, 1920-91, Central Asian Survey, № 19, 2000, p. 58.

³¹ Կոնստրուկտիվիզմի վերաբերյալ մանրամասն տես` Б. Андерсон, Воображаемые сообщества, Москва, 2001; Андерсон Б., Бауэр О., Хрох М. и др., Нация и национализм, Москва, 2002.

³² Иванов С., Судьба советских курдов, сб. Восток (Oriens), 2014, № 6, с. 56.

³³ Gunter M., նշվ. աշխ., p. 123.

³⁴ Григорян В., Насильственная ассимиляция мусульманских национальных меньшинств в Азербайджане, Ереван, 1992, с. 28.

³⁵ McDowall D., նշվ. աշխ., p. 492.

³⁶ Müller D., The Kurds of Soviet Azerbaijan, 1920-91, Central Asian Survey, № 19, 2000, p. 63.

Խորհրդային Ադրբեջանում ընթացող ձուլման գործընթացների վերաբերյալ անուղղակիորեն նշել է խորհրդային քրդագետ Արիստովան: 20-րդ դարի երկրորդ կեսին նա նշում էր, որ Հայաստանի տարածքում բնակվող քրդերը ավելի լավ էին պահպանել իրենց տոհմացեղային բաժանումը և էթնիկ նկարագիրը, քան Ադրբեջանի քրդերը³⁷: Մեր կարծիքով, սա նախևառաջ պայմանավորված էր Հայաստանի քրդերի դեպքում հոծ քրիստոնյա հայ բնակչությամբ շրջապատված լինելու հանգամանքով: Հայերի և քրդերի միջև սոցիալ-մշակութային, կրոնական տարբերություններն ավելի ցայտուն և շատ էին, քան թե ադրբեջանցիների (թյուրքախոս մահմեդականներ) և քրդերի: Հետևաբար բնական և արհեստական գործընթացներով պայմանավորված ինքնության և տոհմացեղային համակարգի տարրալուծումը ընթանում էր հենց Ադրբեջանում: Մակայն պակաս կարևոր չէ նաև հանգամանքը, որ Խորհրդային Հայաստանում քրդական ինքնությունը չէր ենթարկվում այնպիսի բռնաճնշումների, ինչպես Ադրբեջանում: Չորօրինակ, 1930-50-ական թվականներին քրդերենով տպագրված գրքերի և թերթերի 90 տոկոսը բաժին էր ընկնում հենց Հայաստանին, Երևանում գործում էր նաև քրդական թատրոն: Նույն այդ ժամանակամիջոցում Ադրբեջանում քրդերենով տպագրվել էին եզակի նմուշներ, ավելին, այդ երկրում քրդերի և քրդերենի գոյությունը հաճախ նույնիսկ հերքվում էր³⁸: Ադրբեջանում դիտավորյալ քրդական դպրոցներ չէին բացվում: Քրդական սակավաթիվ դպրոցներ գոյություն են ունեցել միայն 1931-1938 թթ. ընացքում³⁹: Խորհրդային շրջանից սկսած քուրդ երեխաները ուսում էին ստանում ադրբեջանական դպրոցներում, դառնում ադրբեջաներենի կրողներ: Այդ պատճառով ներկայումս քրդերենին տիրապետողներ Ադրբեջանում շատ քիչ կան⁴⁰:

Մակայն քրդերի մի մասը սկսեց վերագտնել իր ինքնությունը 1980-ական թվականների վերջին՝ գորբաչովյան «հրապարակայնության» շրջանում: Դրան նպաստեց նաև Արցախյան շարժումը: 1988 թ. շուրջ 1000 քրդեր ուղարկեցին իրենց անձնագրերը Մոսկվա և պահան-

³⁷ Аристова Т., Курды Закавказья, Москва, 1966, с. 46.

³⁸ Müller D., նշվ. աշխ., 64-65, Григорян В., նշվ. աշխ., с. 25.

³⁹ Бабаян Д., նշվ. աշխ., с. 127.

⁴⁰ Мусабеков Р., Становление независимого азербайджанского государства и этнические меньшинства, Азербайджан и Россия: общества и государства, Вып. 4, Москва, 2001; http://old.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_012.htm

ջեցին դրանցում նշված «ադրբեջանցի» ազգությունը փոխարինել «ազգությունը՝ քուրդ» գրությամբ⁴¹: 1980-ականների վերջին Հայաստանի և Ադրբեջանի, նաև բռնաճնշումների հետևանքով Ռուսաստան ու Միջին Ասիա արտրված քրդերը սկսեցին հանդես գալ իրենց ինքնավարությունը վերականգնելու պահանջով: 1989 թ. մի խումբ քուրդ հասարակական գործիչներ գրավոր դիմեցին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի Ազգությունների խորհրդի քարտուղար Նիշանովին՝ խնդրելով Ադրբեջանի տարածքում վերականգնել Քրդական ինքնավարությունը⁴²: 1991 թ. Քրդական մշակութային կենտրոնի տնօրեն Բրուր դիմեց ԽՍՀՄ նախագահ Գորբաչովին և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի քարտուղար Լուկյանովին՝ խնդրելով արագացնել երկրում քրդական հարցի լուծումը, վերականգնել ինքնավարությունը և ապահովել քրդերի ներկայությունը իշխանության բոլոր օղակներում⁴³: Սակայն նաև սկսված Արցախյան պատերազմի հետևանքով քրդերի պահանջները հետագա զարգացում չստացան:

Քրդերի ելույթները գորբաչովյան «վերակառուցման» շրջանում

⁴¹ McDowall D., A modern history of the Kurds, London-New York, 2007, p. 493.

⁴² Иванов С., Судьба советских курдов, сб. Восток (Oriens), 2014, № 6, с. 57.

⁴³ Նույն տեղում:

1992-1993 թթ. Արցախյան պատերազմի ընթացքում հայկական զինված ուժերը ազատագրեցին Բերձորի և Քարվաճառի շրջանները: Տեղի մեծամասամբ քուրդ բնակչությունը ադրբեջանական բանակի հետ լքեց տվյալ շրջանները: Ուշագրավ է, որ այդ տարիներին հայկական կողմը քրդերին առաջարկել է վերադառնալ իրենց բնակության շրջանները երաշխավորելով վերականգնել նախկին քրդական ինքնավարությունը (Կարմիր Քուրդիստան) Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության կազմում: Բերձորի շրջանի պարետ Ալեքսան Հակոբյանը, ով ևս մասնակցել է տվյալ առաջարկի ձևակերպմանն ու իրակա-

նացմանը, նշում է, որ Ադրբեջանի քրդերի շրջանում այդ առաջարկը ընդունելի դարձնելու և դրական արձագանք ստանալու համար ներգրավվել են նաև Հայաստանի քուրդ և եզդի մտավորականները: Մակայն ադրբեջանական կողմի հակազդեցության, ադրբեջանական քրդերի շրջանում իրենց հայաստանցի ազգակիցների ոչ ազդեցիկ լինելու, և ինչու չէ նաև պատերազմական գործողությունների պատճառով ադրբեջանական քրդերի մոտ ի հայտ եկած հակահայկականության հետևանքով տվյալ ուշագրավ ծրագիրը չի հաջողվել կյանքի կոչել:

Վերոնշյալը ուղղակիորեն գալիս են հաստատելու ադրբեջանցի հետազոտող և քաղաքական գործիչ Ռասիմ Մուսաբեկովի և ազգագրագետ Արիֆ Յունուսի մտքերը, որ հայկական իշխանությունները 1993-1995 թթ. ցանկանում էին Քարվաճառի (Քելբաջար), Բերձորի (Լաչին), Որոտանի (Կուբաթլուի), Կովսականի (Ջանգելան) շրջանների հիման վրա ստեղծել իրենց կառավարմանը ենթակա քրդական ինքնավարություն՝ բուֆերային գոտի Հայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի միջև⁴⁴: Հայկական կողմի այս նախաձեռնությունն ու տվյալ շրջանների քրդերի անհամաձայնությունն իր արտացոլումն է գտել նաև արևմտյան ուսումնասիրողների աշխատանքներում⁴⁵:

Վիճակագրական տվյալների զեղծարարության խորհրդային շրջանի ավանդույթները շարունակվում են նաև ժամանակակից Ադրբեջանում: Հետխորհրդային առաջին մարդահամարն այդ երկրում անց է կացվել 1999 թ.: Ըստ մարդահամարի՝ Ադրբեջանում բնակվում էր 13 019 քուրդ, որոնցից քրդերենը որպես մայրենի լեզու էր նշել 48,9 տոկոսը, մնացածի համար մայրենի էր ադրբեջաներենը⁴⁶: 2009 թ. անցկացված հաջորդ մարդահամարի համաձայն քրդերի թիվը նախորդի համեմատ 2 անգամ պակաս էր՝ 6 065⁴⁷:

⁴⁴ Мусабеков Р., Становление независимого азербайджанского государства и этнические меньшинства, Азербайджан и Россия: общества и государства, Вып. 4, Москва, 2001; http://old.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_012.htm ; Юнусов А., Азербайджан в начале XXI века: конфликты и потенциальные угрозы, Баку, 2007, с. 147.

⁴⁵ Steu` McDowall D., նշվ. աշխ., p. 493.

⁴⁶ Юнусов А., Этнический состав Азербайджана (по переписи 1999 года), <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0183/print.php>

⁴⁷ United Nations Statistics Division, Demographic Statistics: Population by national and/or ethnic group, sex and urban/rural residence; <http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode:26>

Աղյուսակ 2.

Սարդահամարի տարեթիվը	Քուրդ բնակչության թվաքանակը
1999	13 019
2009	6 065

Մինչդեռ ոչ պաշտոնական, փորձագիտական գնահատականներով 1990-ականներին և 2000-ականներին Ադրբեջանում քրդերի թիվը (ներառյալ նաև լեզվով ասիմիլացված) կազմում էր տարբեր հաշվարկներով 50-ից մինչև 200 հազար⁴⁸:

Բացի հողվածի սկզբում մեր նշած ինքնության դրսևորումներից, վերջին տարիներին՝ կապված նախևառաջ Սիրիայում քրդերի ռազմական և քաղաքական հաջողությունների, Իրաքում քրդերի դե ֆակտո անկախ կարգավիճակի հետ, Ադրբեջանում նկատվում են քրդական գործոնի ակտիվացման որոշակի ազդակներ:

Օրինակ, 2014 թ. Ադրբեջանի Ազգային անվտանգության նախարարությունը Բաքվի մզկիթներից մեկը այրելու մեղադրանքով ձերբակալեց 2 անձի, որոնք անմիջապես պիտակավորվեցին որպես PKK-ականներ (Քրդական աշխատավորական կուսակցության անդամներ): Պաշտոնական մեղադրանքի համաձայն՝ ձերբակալված Նամիք Նասիբովը և Էլնուր Ալեքբեբովը 2014 թ. այցելել էին Սիրիայի քրդերի վերահսկողության տակ գտնվող տարածքներ, մասնակցել քրդական ուժերի վարած ռազմական գործողություններին՝ մասնավորապես Կոբանիի պաշտպանությանը: Վերադառնալով Ադրբեջան՝ նրանք իբր պետք է տեղում ստեղծեին «Յեքբուն» (միություն) անունով PKK-ի ճյուղավորումը⁴⁹:

Ուշագրավ է, որ Նամիք Նասիբովը հանդիսանում էր Ադրբեջանում գործող «Ռոնախ» քրդական մշակութային կենտրոնի քարտուղարի տեղակալ⁵⁰: Ադրբեջանի քրդերի «Ռոնախ» կենտրոնը 2013 թ. մարտին

⁴⁸ Иванов С., նշվ. աշխ., с. 58; McDowall D., նշվ. աշխ., p. 490.

⁴⁹ Prokuror Bakıda məscidi yandıran PKK-çılara cəza istədi. <http://news.lent.az/news/225137>

⁵⁰ Bakıda məscidi yandıran PKK-çı Milli Qəhrəmanın oğludur. <https://sizinyol.com/2014/12/bakida-m%C9%99scidi-yandiran-pkk-ci-milli-q%C9%99hr%C9%99manin-oglundur/>

Բաքվում Ֆախրեդդին Փաշանի գլխավորությամբ կազմակերպել էր քրդական համաժողով, որի ժամանակ քննարկվել էին Ադրբեջանի քրդաշատ շրջաններում քրդերենի դասընթացների կազմակերպումը, Իրաքյան Քուրդիստանի, Եվրոպայի և ԱՄՆ քրդական շրջանակների հետ կապերի ակտիվացման անհրաժեշտությունը, քրդերենով թերթի տպաքանակի ավելացումը և այլ հարցեր: Փաշանի խոսքով համաժողովին մասնակցել էր 100-ից ավելի մարդ⁵¹: Համաժողովի անցկացման լուրը և դրանում արձարժված հարցերը աղմուկ և բացասական արձագանք էին առաջացրել Ադրբեջանում: Ինչպես բնորոշ է ադրբեջանական լրատվամիջոցներին և այդ երկրի իշխանական շրջանակներին, համաժողովի մասնակիցներին և կազմակերպիչներին որակեցին որպես քուրդ «ահաբեկիչներ» համախոհներ:

Ադրբեջանում շրջանառվում է նաև «Ադրբեջանի քրդերի հասարակական միություն» կազմակերպության անունը: Սակայն այս կազմակերպության անունից մշտապես հանդես է գալիս դրա ղեկավար Թահիր Սուլեյմանը: Տպավորություն է ստեղծվում, որ տվյալ կառույցը մեկ անձից է բաղկացած: Թահիր Սուլեյմանը ժամանակ առ ժամանակ հանդես է գալիս հարցազրույցներով և հոդվածներով, որոնցում հիմնականում հանդես է գալիս Ադրբեջանի իշխող վարչակարգի քաղաքական ուղեծրի մեջ տեղավորվող թեզերով, հաճախ քննադատում Թուրքիայի քրդերի գործողությունները և մշտապես անում հակահայկական կոչեր՝ հայերին անվանելով ամբողջ աշխարհի քրդերի թշնամիներ⁵²:

Այսպիսով վերլուծելով և ի մի բերելով Ադրբեջանի տարածքում քրդերի պատմությունը կարելի է գալ մի քանի կարևոր եզրահանգումների.

1) Մինչև խորհրդային կարգերի հաստատումը, կապված Արևելյան Այսրկովկասում հաստատված քրդերի և տեղի թյուրքախոսների միջև կրոնական, մշակութային, կենսակերպի (քոչվոր և կիսաքոչվոր) նմանության, հաճախ նաև քաղաքական նպատականների համընկնման

⁵¹BAKIDAKI KÜRD QURULTAYI PKK-nın SAYTINDA.

http://musavat.com/news/g%C3%BCnd%C9%99m/BAKIDAKI-K%C3%9CRD-QURULTAYI-PKK-n%C4%B1n-SAYTINDA_145738.html

⁵²Azərbaycan Kürdləri İctimai Birliyi erməniləri kürd düşməni elan etdi. <http://strateq.az/siyaset/2868/az%C9%99rbaycan-kurdl%C9%99ri-ictimai-birliyi-erm%C9%99ni%C9%99ri-kurd-dusm%C9%99ni-elan-etdi.html>; Son döyüşlərdə 6 kürd əsilli Azərbaycan vətəndaşı şəhid olub HDP sədrinə tutarlı cavab, 07.04.2016, <http://hafta.az/index2.php?m=yazi&id=175568>

հետ, տեղի է ունեցել ավելի փոքրաթիվ տարրի՝ քրդերի լեզվական, երբեմն նաև ինքնության ձուլումը: Սա հանդիսացել է տեղի քրդերի ասիմիլյացիայի բավական ինտենսիվ և ոչ բռնի գործընթացը:

2) Ադրբեջանի խորհրդայնացումից սկսած՝ քրդերի ասիմիլյացիայի գործընթացը արհեստականորեն արագացվել և ուժեղացվել է: Չնայած խորհրդային առաջին տարիներին քրդական հարցի նկատմամբ ուշադրությանը և Ադրբեջանում քրդական կիսաինքնավար շրջանի ստեղծմանը՝ Խորհրդային կենտրոնական իշխանությունը ելնում էր համեմատաբար փոքր էթնիկ խմբերին «տիտղոսային ազգությունների» կազմում կլանելու պետական քաղաքականությունից, իսկ Խորհրդային Ադրբեջանի ղեկավարությունը վարում էր թյուրքացման հետևողական քաղաքականություն: Նման պայմաններում քրդական ինքնությունը գրեթե արգելված էր: Պետական և հասարակական խտրականության չենթարկվելու, առավել ևս չաքտրվելու համար քրդերի շրջանում խրախուսելի էր «ադրբեջանցի» նորաստեղծ ինքնությունը:

3) Ժամանակակից Ադրբեջանում քուրդ լինելը շարունակում է մնալ անցանկալի երևույթ: Ի տարբերություն խորհրդային շրջանի՝ խտրականությունը ձեռք է բերել առավել քաղաքականացված երանգ, երբ քրդական ինքնությունը կապվում է անջատողականության և ահաբեկչության հետ: Պետական քարոզչության հետևանքով Ադրբեջանի հասարակության մեջ արմատավորվել է այն տեսակետը, որ 21-րդ դարում Ադրբեջանում քրդեր չեն կարող լինել:

4) Իրաքի Քրդական ինքնավարությունում անցկացված անկախության հանրաքվեն ցույց տվեց, որ Ադրբեջանում քրդերն ու նրանց ինքնությունը վերջնականապես վերացած չեն: Շատ քրդեր, բացահայտ չցուցադրելով և չչեշտելով իրենց էթնիկ պատկանելությունը, ներքուստ պահպանում են այն: Ադրբեջանում գործող որոշ կազմակերպությունների և խմբերի գործունեությունը թույլ է տալիս ենթադրելու, որ Ադրբեջանում կենտրոնական բռնապետական իշխանության թուլացման պայմաններում քրդերը՝ ի թիվս այլ էթնիկ խմբերի՝ լեզգիների, թալիշների, բարձրացնելու են իրենց էթնիկ իրավունքների վերականգնման և պաշտպանության հարցը: Մանավանդ, որ նման պատմական օրինակը կա, երբ ԽՍՀՄ գոյության վերջին տարիներին քրդերը բացահայտ և զանգվածաբար սկսեցին բարձրաձայնել խորհրդային երկրում քրդական հարցի գոյության և իրենց իրավունքների ոտնահարման մասին:

VARDAN GALSTYAN
(IOS of NAS RA)

**THE PROBLEM OF THE IDENTITY AND ASSIMILATION OF THE KURDS
IN AZERBAIJAN IN THE CONTEXT OF THE INDEPENDENCE
REFERENDUM IN IRAQI KURDISTAN**

The independence referendum in Iraqi Kurdistan on 25th September became a peculiar event for researching the modern problems of the Kurds in Azerbaijan. Before and after 25th September some Azerbaijani Kurds put the flags of Iraqi Kurdistan and its leader Masut Barzani on their social network profiles. Those activities provoked the severe reaction of the majority of the Azerbaijani part of social networks. The users who associate themselves with Azerbaijani Kurds blamed the supporters of the Kurdish referendum for being sympathizers of terrorism and separatism. It became clear that for many Azerbaijanis even the fact of the existence of Kurds in their country is something unusual and absurd. That opinion is the result of the long-term state policy of ignoring the ethnic, cultural and linguistic rights of the Kurds in Azerbaijan since the sovietization of the territory.

This article is an attempt to represent the history of the discrimination of the Kurds in Azerbaijan and to analyze the possible struggle of this ethnic minority for its rights nowadays.